

Kultur-, idrotts- och fritidsförvaltningen
Tjänsteskrivelse till Kulturnämnden

Datum:
2025-03-03

Diarienummer:
KTN-2019-0223

Handläggare:
Anna Holmbom

Gestaltningssupdrag för Kungsängen, Green line

Förslag till beslut

Kulturnämnden beslutar

1. **att** godkänna förslag för konstnärlig gestaltning till Kungsängen, Green line

Ärendet

Söder om Uppsala centrum, från Hamnplan vid Fyrisån längs med Hamnesplanaden, Kungsängstorg och upp till Samaritergränd och Fjalars gränd utvecklar Uppsala kommun det nya stråket Green line. För platsen föreslås gestaltningen *Begynnelse i lera* av konstnären Thomas Hämén. Konstverket utgår från två parallella skapelseberättelser där lera står i centrum. Den ena berättelsen handlar om den lera som Uppsala står på medan den andra är en skildring av en förhistorisk värld.

Beredning

Ärendet har beretts av enheten för offentlig konst på kultur-, idrotts- och fritidsförvaltningens avdelning Uppsala konst och kulturarv. Under arbetet med skissförslaget har dialog förts med stadsbyggnadsförvaltningen, stadsträdgårdsmästare, Vasakronan, Uppsala auktionskammare och Samariterhemmet Diakonis 65+-boende Kungsängsgården.

Föredragning

Bakgrund

Söder om Uppsala centrum, från Hamnplan vid Fyrisån längs med Hamnesplanaden, Kungsängstorg och upp till Samaritergränd och Fjalars gränd utvecklar Uppsala kommun det nya stråket Green line. Det ska bli ett grönskande stråk med

blomsterplanteringar och skuggande träd, som en grön oas i Uppsalas innerstad. Stråket ska, förutom grönska, också erbjuda konst, historia, mötesplatser och rum för utomhusaktiviteter.

Under år 2024 tilldelades konstnären Thomas Hämén ett skissuppdrag för att ta fram ett förslag på ett nytt konstverk för stråket. Under februari 2025 presenterades och godkändes skissen av enheten för offentlig konst sakkunniggrupp. I sitt uppdrag arbetade konstnären utifrån uppdragsbeskrivning och konstprogram för Kungsängen, vars konstnärliga inriktning är *Kontraster – från industri till grönska*.

Förslaget

I sitt skissförslag *Begynnelse i lera* utgår konstnären från två parallella skapelseberättelser där lera står i centrum. Den ena berättelsen handlar om den lera som Uppsala står på medan den andra är en skildring av en förhistorisk värld där en molekylär koreografi, alltså molekylers rörelse i förhållande till varandra som kan ge upphov till olika skeenden, kan ha varit avgörande för livets uppkomst på jorden. De två berättelserna sträcker sig från urtid till nutid.

Konstverket, som kommer stå mellan Kungsängsgatan och Kungsängstorg, kan ses som ett monument över leran som material. Kungsängen och Green line vilar på djup lera som ger upphov till all växtlighet på platsen. I konstverket kan man reflektera över olika delar som kan kopplas an till konstprogrammets tema kontraster; från urtid till nutid, från djup lera till växtligheter på jordens yta och från obearbetad lera till bearbetad lera i form av tegel och keramik.

Konstnären har inspirerats av historien om lera och dess användning som är lika gammal som mänsklighetens historia. Lerans egenskap att kunna ta vilken form som helst har bidragit till att den figurerat i flera skapelsemyter i många olika kulturer. Han har också inspirerats av olika teorier om hur livet uppstod kopplat till aminosyror. Ett av de spår som han har utgått ifrån är RNA-forskning och teorin som kan förklara steget för hur byggstenarna till protoceller, RNA och proteiner kan ha uppstått ur inorganisk materia.

För konstruktionen utgår konstnären från ledorden: tidsbeständig, underhållsvänlig och resurseffektiv. Konstverket kommer vara 3 m hög, 2,6 m djup och 2,6 m bred. Konstnären ser konstruktionen som en viktig del av det konstnärliga uttrycket och han har strävat efter en balans mellan en stram elegans och en visuell direktitet. Valet av material är en viktig del av det konceptuella ramverket där tegel och keramik är det som syns utöver lampor och det synliga ramverket av cortenstål.

På konstverkets övre del finns de två skapelseberättelserna. De är arrangerade som en cirkel av keramiska reliefer. När man går runt skulpturen så utspelar sig de båda berättelserna simultant, den ena på cirkelns yttre del och den andra på den inre delen. Relieferna lyses upp under dygnets mörka timmar av ett varmt orange ljus från infällda LED-lampor i konstverkets tegelmurade fundament.

Det finns två alternativ för skulpturens ovansida. Det första alternativet är att toppen av verket täcks av växtlighet i form av gräs eller sedum. Då verket handlar om det som finns under marken så är växtligheten tänkt till att bidra till en upplevelse av att man befinner sig under markytan och blickar upp mot ytan. Det andra alternativet, som är lättare att drifva än växtlighet, är att toppen täcks med en rostfri plåt. De två olika alternativen kommer undersökas vidare med stadsbyggnadsförvaltningen.

Vid det andra alternativet av utformningen av skulpturens ovansida så är skulpturen underhållsfri förutom lampbyten och tvätt. Allt material i skulpturen har hög tidsbeständighet och vid eventuellt sabotage är varje del lätt att ersätta.

Dialog

I arbetet med skissen har dialog förts med stadsbyggnadsförvaltningen, stadsträdgårdsmästare, Vasakronan, Uppsala auktionskammare och Samariterhemmet Diakonis 65+-boende Kungsängsgården.

Ekonomiska konsekvenser

Föreslagen fördelning av investeringsbudget för offentlig konst för Kungsängen, Green line ryms inom kulturnämndens budgetram enligt Mål och budget 2025–2027.

Beslutsunderlag

- Tjänsteskrivelse daterad den 3 mars 2025
- Bilaga 1: Skissförslag
- Bilaga 2: Budget

Kultur-, idrotts- och fritidsförvaltningen

Sten Bernhardsson
Förvaltningsdirektör

Kultur-, idrotts- och fritidsförvaltningen

Skissförslag

Handläggare:

Anna Holmbom

Skissförslag

Om konstnären

Thomas Hämén (född 1987) är utbildad vid Kungliga Konsthögskolan i Stockholm och De Ateliers i Amsterdam. Han arbetar både med skulptur och måleri och har gjort många offentliga gestaltningar, ofta i stor skala. Hans konstverk har ofta en historisk koppling där de offentliga gestaltningarna knyter an till platsens historia.

Bakgrund

Söder om Uppsala centrum, från Hamnplan vid Fyrisån längs med Hamnesplanaden, Kungsängstorg och upp till Samaritergränd och Fjalars gränd utvecklar Uppsala kommun det nya stråket Green line. Det ska bli ett grönskande stråk med blomsterplanteringar och skuggande träd, som en grön oas i Uppsalas innerstad. Stråket ska, förutom grönska, också erbjuda konst, historia, mötesplatser och rum för utomhusaktiviteter.

Som en del av denna utveckling ska ett nytt offentligt konstverk tas fram för stråket. I området finns det sedan tidigare andra offentliga konstverk. På Kungsängstorg finns fontänskulpturen *Grisbrunnen* från år 1991 av Carl Gustav Torstensson. Fem stenskulpturer; *Grisar*, *Väktaren*, *Familjen*, *Händer* och *Paragrafätaren* från år 1978 av konstnären Pye Engström har också funnits på olika platser utanför det tidigare byggnadskomplexet för Livsmedelsverket, Länsstyrelsen och Skatteverket. Eftersom området byggs om har Pye Engströms skulpturer tillfälligt tagits bort för att vid ett senare skede placeras ut igen längs med Green line.

Under år 2024 tilldelades konstnären Thomas Hämén ett skissuppdrag för att ta fram ett förslag på ett nytt konstverk för stråket och under februari 2025 presenterades och godkändes skissen av enheten för offentlig konsts sakkunniggrupp. I sitt uppdrag arbetade konstnären utifrån uppdragsbeskrivning och konstprogram för Kungsängen, vars konstnärliga inriktning är *Kontraster – från industri till grönska*.

I arbetet med skissen har dialog förts med stadsbyggnadsförvaltningen,

stadsträdgårdsmästare, Vasakronan, Uppsala auktionskammare och Samariterhemmet Diakonis 65+-boende Kungsängsgården.

Gestaltungsforlag

Bakgrund och inspiration

I sitt skissförslag *Begynnelser i lera* utgår konstnären från två parallella skapelseberättelser där lera står i centrum. Den ena berättelsen handlar om den lera som Uppsala står på, medan den andra är en skildring av en förhistorisk värld där en molekylär koreografi, alltså molekylers rörelse i förhållande till varandra som kan ge upphov till olika skeenden, kan ha varit avgörande för livets uppkomst på jorden. De två berättelserna sträcker sig från urtid till nutid.

Skulpturen och Kungsängsgatan till höger

Konstverket kan ses som ett monument över leran som material. Kungsängen och Green line vilar på djup lera som ger upphov till all växtlighet på platsen. I konstverket kan man reflektera över olika delar som kan kopplas an till konstprogrammets tema kontraster; från urtid till nutid, från djup lera till växtligheter på jordens yta och från obearbetad lera till bearbetad lera i form av tegel och keramik.

Markförutsättningarna och tillgången till lera i området har påverkat industrin och tegelproduktionen där lera är förutsättningen till att staden blivit som den blivit. Att Uppsala är kommen ur lera menar konstnären är mer fakta än teori. Den fina postglaciala lera som staden vilar på var genom sin höga kalkhalt, och att den var järnoxidfri, utmärkt för kakel och tegelframställning. Bygget av Helga Trefaldighetskyrkan på 1200-talet bidrog till att popularisera tegel som byggmaterial i hela Sverige. Staden växte bokstavligen upp ur den lera som den stod på.

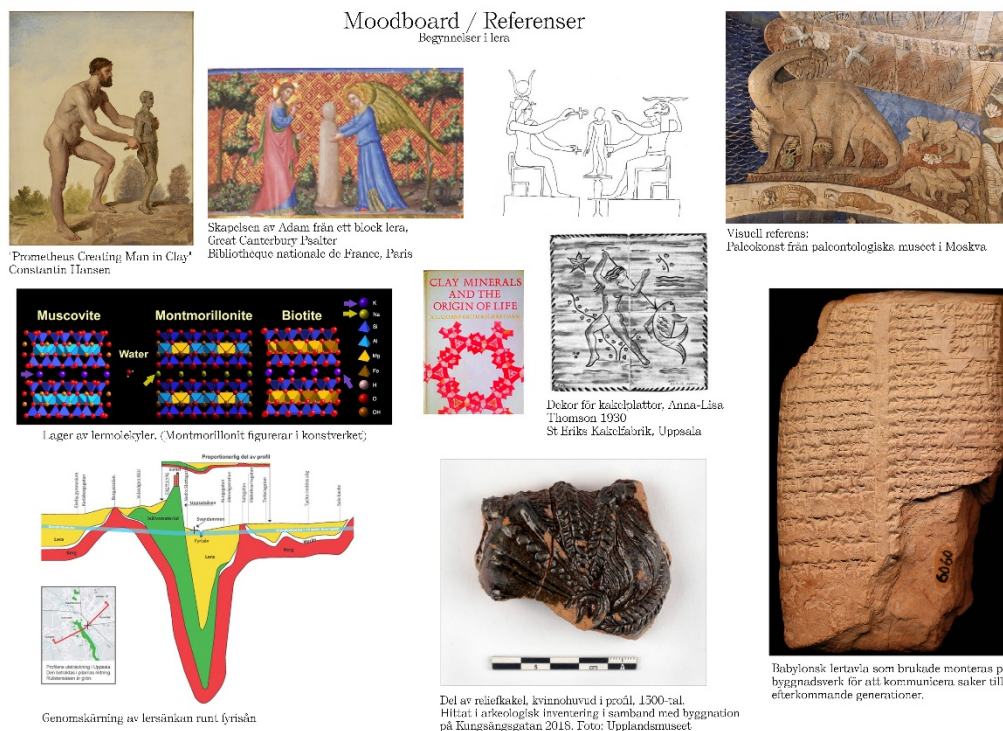
Historien om lera och dess användning är lika gammal som mänsklighetens historia. Lerans egenskap att kunna ta vilken form som helst har bidragit till att den figurerat i flera skapelsemyter i många olika kulturer. Adam skulpterades av lera i den kristna skapelseberättelsen och Prometheus skapade människan av lera i den grekiska mytologin. Listan kan göras lång.

Skulpturen med Kungsängstorg i bakgrunden

Konstnären har inspirerats av olika teorier om hur livet uppstod kopplat till aminosyror. Ett av de spår som han har utgått ifrån är RNA-forskning, vilket är ett forskningsområde som bland annat finns vid Uppsala universitet.

Att liv uppstått ur lera är en tanke som funnits bland forskare sedan upptäckten av DNA. Den skotska kemisten Graham Cairns-Smith var på 60-talet först med att formulera en teori om lerpartiklarnas roll i livets uppkomst. Inom vetenskaperna om livets ursprung har hans teori länge varit kontroversiell, men har aktualiserats på senare år av sökandet av liv på andra himlakroppar. Resultat från nya experimentella studier ger även empirisk tyngd åt teorin som kan förklara steget för hur byggstenarna till protoceller, RNA och proteiner kan ha uppstått ur inorganisk materia.

Utformning och placering

Green Line och Kungsängstorg öppnar sig som en glänta i staden när man kommer gående längs Kungsängsgatan. Mellan Kungsängsgatan och Kungsängstorg kommer skulpturen stå. Körsbärsträd och himmel lockar blicken uppåt, och det är uppåt man tittar för att se de två skapelseberättelserna som är arrangerade som en cirkel av keramiska reliefer på konstverkets övre del. När man går runt skulpturen så utspelar sig de båda berättelserna simultant. Den ena berättelsen kopplar an till aminosyrornas historia och den andra till Uppsalas leras historia.

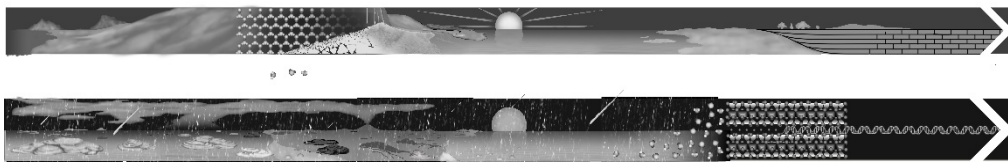

Relieferna är skulpterade i ett visuellt språk som pendlar mellan föreställda landskap och gestaltade molekylära skeenden som både är kryptiska och vetenskapligt korrekta. En pilliknande symbol markerar starten på berättelsen, vilket också är en symbol som är hämtad från runskriften där den är tecknet för "eld". Eldens närvaro i verket kommer också fram på kvällen då infällda LED-lampor i skulpturens murade fundament lyser upp relieferna i ett varmt orange ljus.

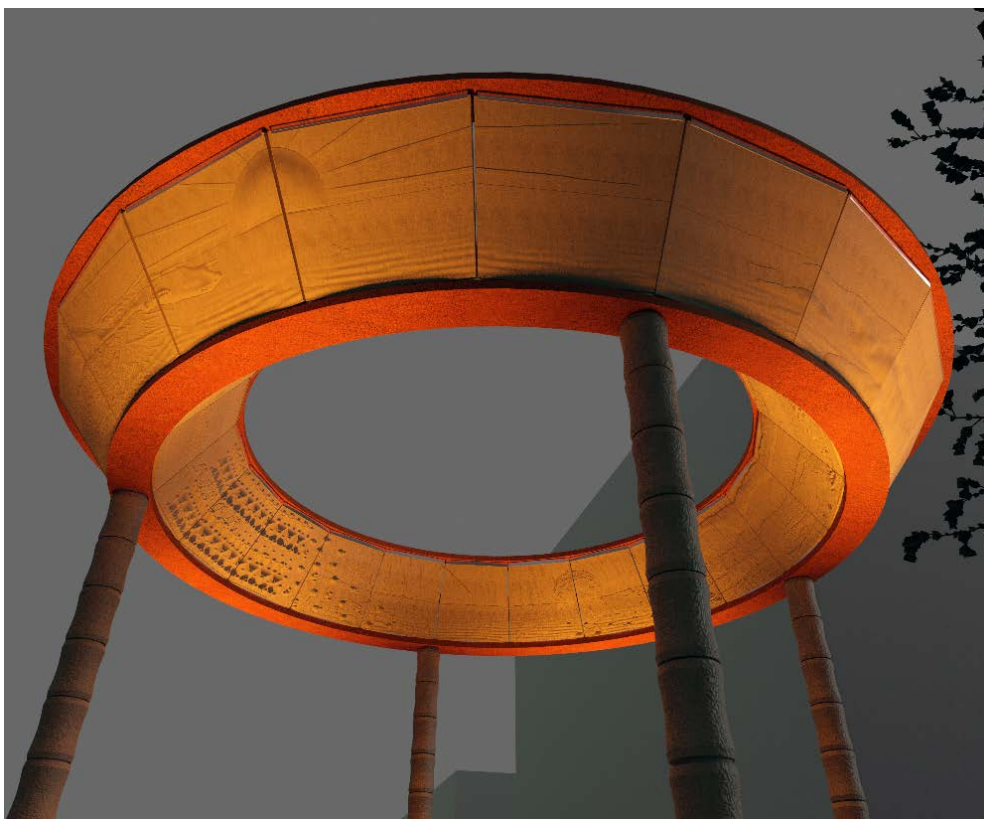
Skulpturen under dygnets mörka timmar

Konstnären skapar skisser till relieferna genom 3D-program där han använder en så kallad "bump-map" för att skapa simulationer av relieferna. En bump-map är en bild som avgör vilka delar av bilden som ska se ut att sticka ut och vilka som ska sjunka in. De mörka pixlarna är det som sjunker in medan de ljusare pixlarna sticker ut.

Skisser till reliefer

På cirkelns yttre del kan man avläsa den första berättelsen om Uppsalas lera som börjar med isen som lägger sig över landet. Sen kommer mönstret av hur iskristaller ser ut på molekylär nivå. Isen och marken övergår sedan till solen som värmer isen som blir till hav, från havet kommer jorden med sina olika jordlager som sen övergår till en tegeltextur.

Den andra berättelsen i den inre delen av cirkeln visar hur det kan ha sett ut på jorden för 4 miljarder år sedan under den sena hadeiska eonen. Jorden höll då på att svalkas av och täcktes till största del av ett stort hav som ständigt kokade av värme från vulkanisk aktivitet och meteoritnedslag samtidigt som det regnade i många miljoner år. Den mark som fanns bestod främst av basalt och komatiit. Månen hade nyligen blivit till och hade en annan bana än idag, vilket gjorde att den såg mycket större ut från jorden. Månen ligger här i zenit med solen i den första berättelsen. I ett inferno av hetta, vatten och mineraler togs de första kemiska stegen mot det organiska liv som kommit att definiera den här planeten. I gruppen smektit-leror kan flera skapandeprocesser ha ägt rum. Reliefen avslutas med vatten i sin fria form, som vattenmolekyler, och till slut en RNA-sträng.

Konstnären ser konstverket som en brygga mellan myten och vetenskapen, samtidigt som den är en hommage till leran under Uppsala och den kreativitet som den frigör.

Konstruktion och material

För konstruktionen utgår konstnären från ledorden: tidsbeständig, underhållsvänlig och resurseffektiv. Konstverket kommer vara 3 m hög, 2,6 m djup och 2,6 m bred. Markbeläggningen kommer vara stenmjöl och placeringen av skulpturen är i linje med träden för att inte störa siktlinjerna på platsen.

Konstnären ser konstruktionen som en viktig del av det konstnärliga uttrycket och han har strävat efter en balans mellan en stram elegans och en visuell direktitet. Valet av material är en viktig del av det konceptuella ramverket där tegel och keramik är det som syns utöver LED-lampor och det synliga ramverket av cortenstål. Konstruktionen för den övre delen andas och inga områden riskerar vattenansamlingar.

Skulpturen med mått angivna i millimeter

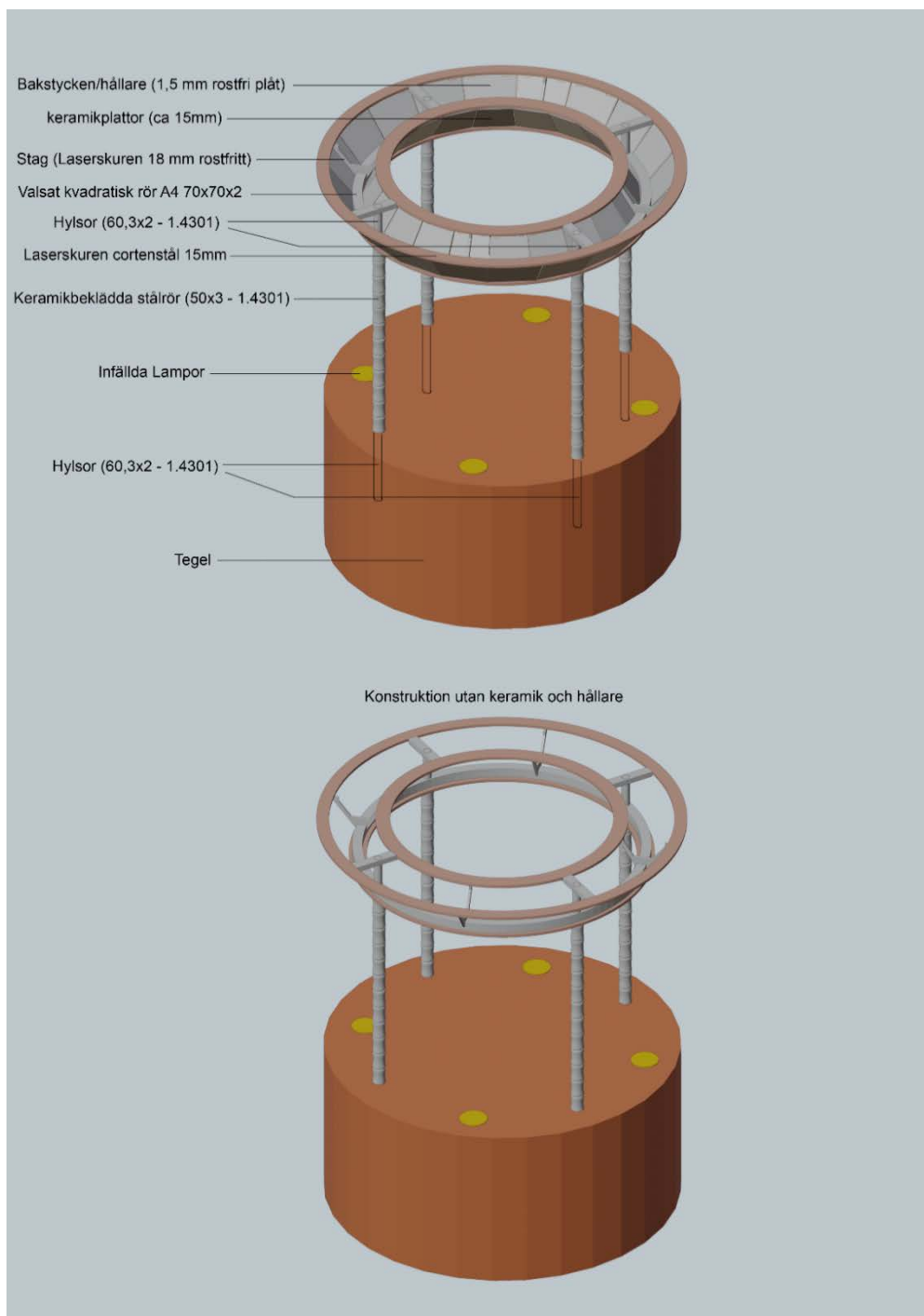
Fundament

Den nedre delen av konstverket består av ett fundament i sin renaste form för att presentera materialet tegel. Fundamentet muras i rödbränd frostsäkert tegel utan hål och utförs av murare Dan Ahlgren eller Murtek AB. Invändigt muras fundamentet med lecablock varav toppen invändigt gjuts med en lätt upphöjning i mitten för att försäkra

avrinning. 4 hylsor av rostfritt stål avsedda för 4 pelare och 4 kanaler för elförsörjning till 4 LED-lampor muras in. Hål för de infällda LED-lamporna borrar som sista steg och borrhaken täcks av lamparmaturernas flänsar. Belysning tas fram av uppsalabaserade ljusdesignern Svante Pettersson från Kreativ Teknik.

Pelare

Från tegelfundamentet sträcker sig fyra prefabricerade pelare upp. De är i form av rör i rostfritt stål vars synliga delar är inklädda i keramikmoduler. Keramikdelarna monteras med silikon som halvor runt stängerna för att underlätta underhåll.

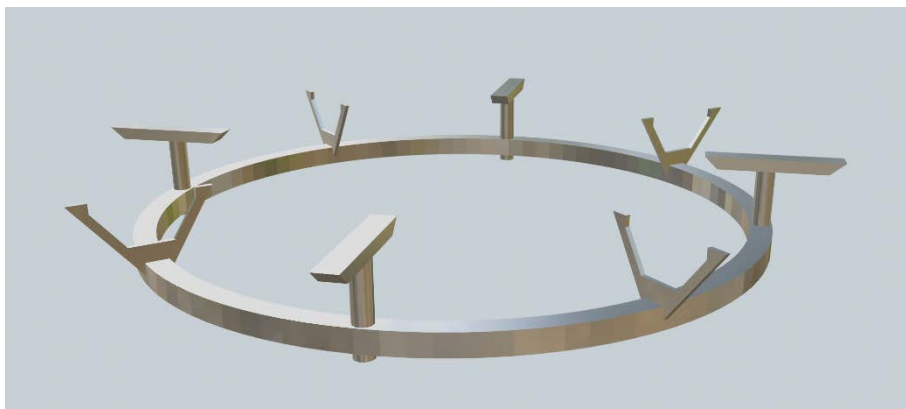

Stålkonstruktion

De fyra pelarna leder upp till en cirkelformad övre del som i grunden består av ett svetsat ramverk av rostfritt stål. På stommen monteras med hjälp av bultar de synliga delarna i form av laserskurna ringar av cortenstål och keramikplattor med bakstycken. Konstnären går just nu en utbildning inom konstruktion och har gjort konstruktionsritningar som kommer granskas av konstruktör.

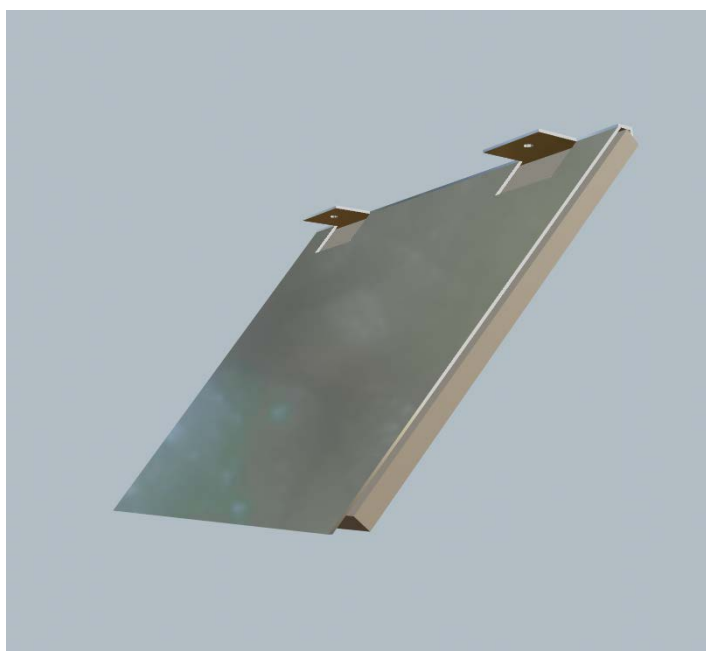
Illustration för installation av verket, pelarna sitter i hylsor uppe och nere och låses fast med horisontala skruvar

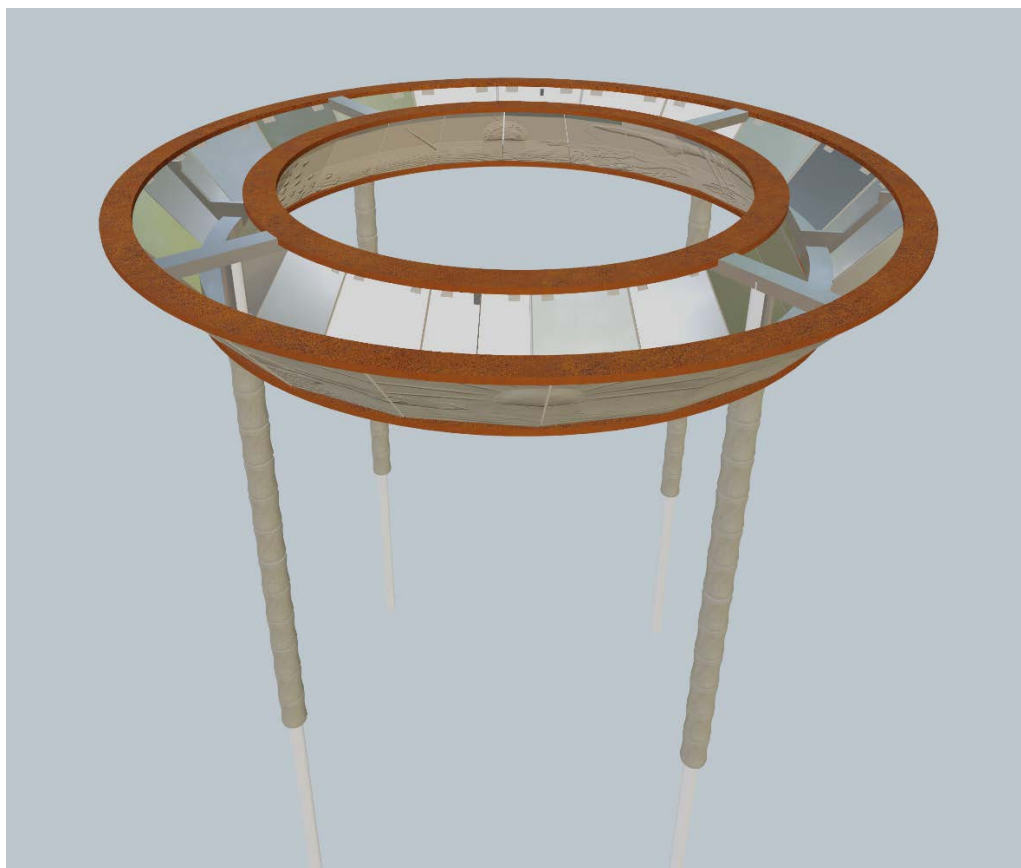
Skelett av rostfritt stål (valsat fyrkantsrör, runda profiler och laserskurna delar) svetsade fogar

Ringar av cortenstål monteras med bultar i gängade hål i det rostfria

Skiss för bakstyckens konstruktion

Detaljbild konstruktion

Avstämning kring konstruktion och hållbarhet har skett med av Uppsala kommun upphandlad biträdande projektledare och upphandlad konservator.

Keramik

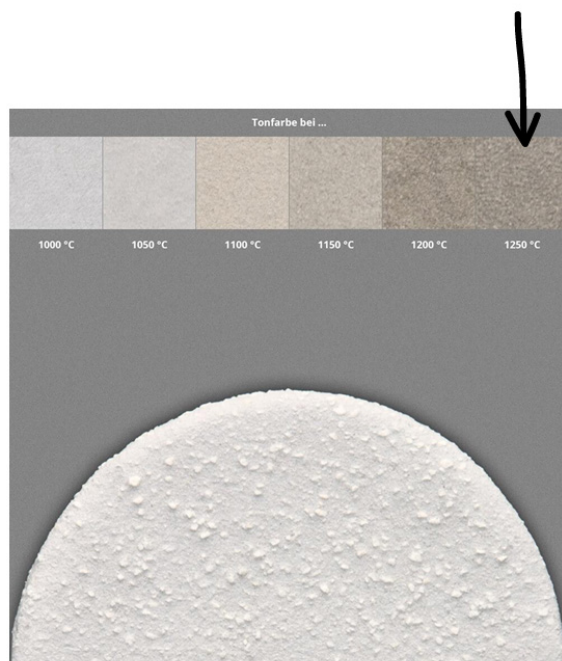
All keramik, både reliefplattorna och pelarmodulerna, tillverkas av Witgert lera nr. 116 utan chamotte som bränns till sintring i 1300 grader. Godset har en porositet på mindre än 1 % och är säkert mot frostsprängning.

Reliefplattorna monteras mekaniskt på bakstycken av laserskuren och bockad rostfri plåt som tätas med silikon. Varje relief och bakstycke monteras med skruv och mutter i stålskelettet för att underlätta underhåll. Skivor av EPDM-gummi monteras vid keramikplattornas underdel för att isolera keramiken från metallkonstruktionen.

Keramiken tillverkas i gjutformor som levereras tillsammans med verket för arkivering för framtida underhåll. En extrauppsättning av keramikplattorna levereras också tillsammans med verket.

Kemisk sammansättning av leran: SiO₂ (68,3%), Al₂O₃ (21,1%), iO₂ (1,1%), Fe₂O₃ (2,8%), CaO (0,1%), MgO (1,1%), Na₂O (0,1%), K₂O (2,1%).

Lera nr. 116 utan chamotte från Witgert bränd till 1250c

Skulpturens ovansida

Det finns två alternativ för skulpturens ovansida. Det första alternativet är att toppen av verket täcks av växtlighet i form av gräs eller sedum. Då verket handlar om det som finns under marken så är växtligheten tänkt till att bidra till en upplevelse av att man befinner sig under markytan och blickar upp mot ytan. Det är även en metafor för liv som växer upp ur leran samtidigt som det skänker skulpturen karaktär och en lekfull integrering i parklandskapet.

Konstruktionen är öppen i toppen för att ge plats för planteringen. I detta fall placeras en bottenplatta inuti konstruktionen för planteringen att vila på. Vid behov av dränering går pelarnas rostfria rör att använda till detta. Utloppet för dräneringen skulle då komma ut som kanaler i fundamentets nedre del.

Det andra alternativet är att toppen av skulpturen är utan växtlighet och i stället täcks med en rostfri plåt som monteras mot cortenringarna med skruvar från ovansidan.

Stålkonstruktionen och alla bultar är i syrafast rostfritt stål. De synliga delarna av cortenstål får efter ett år en rostpatina som är metallens egna korrosionsskydd.

Alla keramiska delar har en godstjocklek på ca 15 mm och är säkra över tid mot UV-strålning och alla väder. Montering och tätning av keramik görs med silikon och har en tidsbeständighet på mer än 30 år.

Cortenstål

Tegel

Detta är ett tidigare utfört arbete av Murtek AB
(konstnär Lisa Gerdin "Rumtid", Campus Valla, Linköping 2013)

Klimatberäkningsverktyg

Konstnären har fyllt i Uppsala kommuns klimatberäkningsverktyg. I och med verktyget så har konstnären anpassat transporten av konstverket för att minska på klimatutsläppen. Han kommer arbeta med konstverket i sin egen ateljé och transportera det på egen hand genom bil med släp. Materialet tegel och lera är redan från början ett mer klimatsmart material än om det hade varit helt i stål, eller i brons.

Skötsel och förvaltning

Konstnären kommer leverera en extra upplaga av kakelplattorna tillsammans med originalgjutformar och recept för att ge möjlighet att gjuta nya kakelplattor ifall någon av dem skulle gå sönder. Keramiken kan vid behov antingen ersättas med de levererade reservplattorna eller nybrända exemplar.

Allt material i skulpturen har hög tidsbeständighet och vid eventuellt sabotage är varje del lätt att ersätta.

Det kommer finnas lufthål i skulpturen som gör att den "andas". Det kommer finnas avrinning för vatten eller snö kommer inte bli liggandes. Materialet i sig är säkert mot frostsprängning.

Eftersom det kan vara svårt att drifva växtlighet på en så pass hög höjd som 3 meter så finns alternativet att inte ha växtlighet som en del av skulpturen. De två olika alternativen kommer undersökas vidare med stadsbyggnadsförvaltningen.

Skulpturen är underhållsfri förutom lampbyten och tvätt.

Tidplan

Produktion av keramik och stålkonstruktion kommer ske i konstnärens studio i Bohuslän under sommaren och hösten år 2025.

Markplatta med kanal för el planeras att anläggas 1 månad innan anläggningen av konstverket.

Murningen uppskattas att ta 3 veckor och utförs nära inpå installationsdatumet sommaren år 2026.

Kultur-, idrotts- och fritidsförvaltningen
Budgetkalkyl

Handläggare:
Anna Holmbom

Budget

Konstnärsbudget	Kostnad	Kommentar
Konstnärens ersättning idé	80 000 kr	Ca 15 %
Konstnärens arbetstid (800 kr/h)	190 000 kr	129,5 h samt 108 h för assistent/medarbetare
Materialkostnad och framställning (inkl. teknisk utrustning)	298 956 kr	Offerter finns
Försäkring	7 919 kr	Offert finns
Transportkostnader	3 125 kr	125 mil / 25kr milersättning
Summa	580 000 kr	

Kringkostnader	Kostnad	Kommentar
Oförutsedda kostnader	50 000 kr	Ersättning söks vid behov
Montering, anläggning, fundament, arkitekt, byggarkitekt, klotterskydd, ritningar (konstruktion, säkerhet), skylt	150 000 kr	Specificeras enligt behov i samråd med konstprojektledare, byggprojektledare och konservator
Summa	200 000 kr	